

MANUS TUNGRODDV.12

Pr. 13.04.26

MAANUS RASKASSOUTOV. 12

PR.13.4.26

00 JÄÄKAUSI

Ko si olit merelä ja sou'it,

jos si pi'ät soutaat suorhaan etheenkäsin. Sillon si hä'yt ottaat MAAMERKIN, niin ko esimerkiksi ette yksi kari ossaasuorassalinjassa toisheen. Sitä oon käsketty MAAMERKIKSI

Jostoinen pistet mennee vierheen, ni si souat väärhään. Si piät olla ottanu MAAMERKIN kosi souat, eikö vain.

Sitte si saatoit soutaat vaikka kunka pitkästi sitä MAAMERKKIÄ vasten. Aina siihen asti ette se muuttuu, ja sitte si tarttit kääntäät vähäsen ja ottaat uuen MAAMERKIN.

1. KÖÖKI

Jokaaamu herrää kaffimyllyn äänheen.

Kaikki tapattui köökissä. Tupa oli pikkuruinen.

Köökissäsielä tehthiin kaikenlaista kummaa. Äiji opetti mulle köökissäkunka kutoat verkkoa. Sielä tapattui kaikki, kutominen, väävääminen ja ... vaikka mitä - Arvid

Ja leipää, sitä hän net leivothiin koko aian.

Niin se vain oli. Jo vain.

Ihmiset tyhä tulthiin sishään, ei siinä ollu mithään...

Aiotko si kaffia?

Net jauhethiin ko tuli ihmisiä. Ja sillon ei kyllä pystyny puhumhaan sillä ko siitä jauhamisesta lähti niin paljo melua.

Met tyhä istuima ja kuuntelimma ja meillä oli hirmunen halu kuula mistä net puhuthiin. Useastihannet puhuthiin saamea.

2. TYÄR

Siitä ei juuri puhuttu. Tosin. Seoli niin ko ..

.. net ei puhunheet. Seoli niin ko, mennyttä.

Seoli kummalinen, siis ihmeellinen talvi, se oli siis niin ihmeellinen talvi ette mulla ei ole siihen sanoja kunka se talvi aina vain istuu minun sisälä. Se, se oon jotaki mitä mi tunnen ette mi olen kokenu, mutta samassasetuntuu ko olis joku toinen joka muistelee mulle asioita mitä mi olen kokenu. Josse oon se ette sitä ei halua, ette haluaa lykäästää sen pois, ei halua... (Alida)

3. VÄÄRTTI

*Pohjaskalotillahan ei ole ollu rajoja...
Ja sitte panhaanki rajan.*

Mutta koko aian ihmiset kulkevat eestakasin. Eestakasin.

*Nethän olthiin hakemassauutta työtä.
Vuonossaoon kallaa,
Paljo maholisuuksia.*

*Saamelaisetja kväänit ja ruijalaiset ja.
Koko aian se oon ollu kulkua.*

Janiin. Verdde. Väärtti. Tule vain sishään.

Väärttimeininki, se oon ko vaaramaa, tunturi ja vuono ja meri kohtaavat.

Semeininki oon vanhaa ja se sitoi ihmistokat yhtheen. Ja sitte oli kansa vaihetuskauppaa.

Sesaaatethaan hy'inki tingata, ja tingata koastiki, mutta lopulta kuitenkin olla sammaa mieltä.

Minun muori kasvaylös väärttikoi'ssa.

3.1 KIELI

*Nuin vuona 1930 meän faari osti lastipiilin. Senpanthiin toimheen Kaarasjoen tunturissa. Net asuthiin prakissayhessä. Sielä oli työteliijöitä Kaarasjoestaja Porsankista ja muutampia muualtaki. Ja se joka ensimmäisenäamula aukas suun, päätti mitä nuista kolmesta kielestä lopun päivää puhuttais.
Ruijaa, kväänii ja saamea.*

Minun faari oli ruijalainen, muori suomalainen.

Saameksi: *Minun muori oli ruijalainen, ja minun isä kvääni.*

Meilä issoiman osan aikaa puhuthiin ruijaa, mutta jos meile tuli kylän väkeä käymhään, ni sitte puhuthiin enniimitten suomea.- Äiji

Ja... mutta jos sishääntuli joku saamelainen, ni sitte kieltä vaihetethiin.

Ko net sitte haluthiin ette met kläpit ei kuuneltais, ni net alethiin puhumhaan kvääniä.

Soastaei puhuttu.

3.2 LÄHTÖ

Minun äiji setuli Suomesta.

Seoli seittemän ikhäinen ko setuli Norjan puolele jutavitten porosaamelaistenmyötä.

Suomessæli nälänhätä, halla puri kesälä.

Sepiti freistata pärjätä kläpit, eikö vain, vanhemat tulthiin sitte perästä.

Saamelaisetja kväänit hä'ythiin vaihettaat nimen ette saathiin ostaat maata.

Sepiti saaha ruijalaisen nimen.

Ensistänet pykäthiin saunan.

Sitte net alethiin kehhäämhään hirsihuonheita

Ja salvamhaan kväänimallisia nurkkia.

3. KUKSI (Puumaljan nimi saameksi)

Skuukanvaarassaharpaljo puhuthiin ette saatettaiskohet mennä jään yli, ja seoli kyllä tärkeä taphaus.

Mutta jos se oli esimerkiksi Vookissafiskussa, ni sehän saattoi olla sielä viikottain ja kuukausittain

Täälä oli karfuita, ahmoja ja hukkia ja..

Alhaala Puuraniemen rannassaon vanhaa aihki. Seoksila henkaa seittemän karfuunkalloa siita aiasta ko maateriäijin maateriäiji pyyteli karfuita.

Ja, paljo met olima venheessäjo vain, niin olima, ko sehän oli sejutamakonsti ennen ko saima tien.

Seoon joki mikä päättää...

Sillä ko jos joki oon pieni ni se pittää olla pieni venetki. Josjoki oon isompi, ni sitte sulla saattaa venetki olla isompi. Seoon joen jälkhiin minkälainen venet.

5. KOVIA AIKOJA

Net olthiin hirmunen sepätihmiset.

*Mi piän praamata vaimoväkeä läpi aioitten.
Net olthiin sepätkutomhaan.
Net ku'olthiin villasta pote mattoja ja vantthuita ja sukkaa.*

*Minun muorii sai toesti kaksitoista lasta.
Sehäntoimitteli kaiken. Seteki kaiken.
Niin se oli senasian kansa.*

Mamma, sillä ko se oli kauhean rauhalinen ja viisas.

*En mi, mi en saata ajatella ette mi tyhä istuisin käet sylissä ilman tekemättä mithään...
Mi useastikattelen työn perhään.*

*Net tehthiin mitä pystythiin.
Minun Anna-täti, se toimitti kylän lapsenpäästäjänvirkaa. Seuttoi monet kläpit maailmhaan. Sevain leikkas napanuoran ja toimitti koko sen homman.
Josei ollu lapsenpäästäjää, ni sitte..*

Usseimittense meni hy'in.

6. USKO

Minun muori oli koa laulamhaan. Sunnuntaisin se saattoi istuat köökin pöyän vieressä ja laulaat virsiä.

Voárjegáisája Rásttigáisá. Net oon läpi tuhansitten vuositten olheet fyyrytornina ihmisille. Net oon suorastansapyhät vaarat mihin liittyy valtavan paljo kansantietoa.

Jalääkiä oli tyhä yksi, ja se reisasympäri koska aina reisaski. Sitte se piti tutkiat taas minun. Ei, siinä ei auttanu, ei niin mikhääm, minussa oli vika. Seoli kepposvika.

Pappa otti minun sylhiin, ja siihen laihiin se istui Kaavenkiisiinä, ja meilä oli pöyänkulma meän välissä. Janiin“, sannaose Kaavenja kattoo minua niilä mustila silmilänsä. ”Oonko se ollu kipeänä.“ Enämpääseei sanonu. Mamma oli menny navetthaan, ja mi tahoin laukkoat sentykö. Ja puolessavälissä navettaa ja huonetta mi yökkäsin. Ylösei tullu ko liivaa.

Jako lääki taas tuli ja aikoi tutkiat minua, ni sesanoi ette tyär oon pärjäny. Ihmet oon tapattunnu! Jase meni tasan vaan parempiaan suunthaan, ja mi paranin. Seoli kyllä Kaavenjoka senteki, sillä ko se oli parantannu paljoita ihmisiä.

7. RASKAS VÄÄNTÖ

Puhet se kyllä juoksi. Minun faari pruukas nauraat kovhaan äänheen ja mi pruukasinki sanoat ette huonetki tärise ko net kaksi muistelthiin. Net olthiin kokenheetniin paljo, mutta yhestä asiasta, soasta, net ei puhunheet mithään. Siinä meni paljo vuosia ennen ko siitä olheen saatethiin puhuat.

8. AURINKOPÄIVÄ

9. INTERNAATTI

Seittemäniässämi aloin koulhuun. Hä'yin asuat internaatissa. Mutta internaatti kyllä ei ollu niin paha, minua ei sielä kiusattu eli.. mutta se oli kamala olla poissakotoa. Mi kaipasin kotia, mammaa, sisaruksia...

... mutta se oon oma kapittelinsa...

"Olettako tet saamelaiset? Ei vainkhaan, met olema norjalaiset. Niin mutta teilä oon lapinpuku päälä. Joo, mutta met olema norjalaiset! Niin mutta, sesannoo, tethän puhutta suomea. Niin, mutta met olema norjalaiset!"

Mi muistan kerranki ko mi kävin koulua. Ei kaikki saattanheetniin hy'in ruijaa, siis koulukläpit. Siinä oli kansa yks poika kohta samanikhäinen ko mi, met olima vielä vähäsenniin ko kaveritki, mi ja se.

Semeinas terottaat pliantin, ja sillon met hä'yimä lainata veitten opettajalta. Sesitte nosti ylös käen. Opettaja ootti pienen aikaa ennen ko vastashänele.

"Niin, Osvald. Mitä si Osvald aiot?"

«Kan jeg få låne gniven?» se Osvald sanoi ruijaksi.

"Mitä ihmettä si oikein sanot, Osvald?"

«Kan jeg få låne gniven?» se freistas puhuat kovemin ja kovemin.

Opettaja tyhä vastasette mitä si oikein sanot, Osvald?

Ko sekysyi neljänen kerran, ni Osvald, se poika, alkoi itkemhään... se...

10. SOTA

10.1 SIVIILIVÄKI

Ko met tulema alas Haldenhiin. Tistedalissanovemperikuusta 44 maikuuhun 45 emmä näe yhtäkhään Tyskäsotamiestä. Pikkupojat sielä jännityksen takia pyyethiin minua myötä äpylivarkhaissiin. Net neuvothiin minua ette met pi'imä laukkoot jokhainen eri kantilet. Semmonenjännitys seniillä oli.

... Täälä oli nokko jännitystä. Pommailua, kuljettamista. Ryssänfankia.

Seoli kova prässi ja paino koko aian.

Niin met kläpit kyllä saima, tyskäläinen ei ollu niin nuuka sen kansajos met pyöriskelimä sielä niitten Ryssänfangitten ympäri. Seoon aina mielessäkunka net kävelthiin niissä niitten vaatetraasuissaja ve'ethiin jalkoja perässänsä...Huh...

Valtavia kanuunia. Sirpalheita lenteli joka puolella. Ihmiset hä'ythiin alkaat pykkäämhään sirpalethuonheita. Minun faari sai pannuksi yhen semmosenpysthөөn ylös vankkhaan. Sielämet asuima.

Seoli paljon tuhhoon joka puolela. Huonheita mikkä pysythiin pystössäkahen seinän varassa, ja semulla oon muistossa.

Minusta seoli hirmunen soma alkaat kuolhuun.

Mi tyhä muistan ette met istuima ja piirsimä mitä koskaki, sitte setuli Tyskän offiseerari sinne sishään ja ajoi meät ulos koulusta.

10.2 TAISTELU

Yhtheensä se saattoi olla niinki paljo ko 200 000 Tyskäsotamiestä Pohjas Tromssassa ja Finmarkussa, missä asukkhaita oli 75 000.

Ihmiset hihtaava sitte 40-50 miilaa ko haluava värvätä ittensä. Yhtenä talvena. Maan oon miinotettu. Ja net oon niin haluliset taistelemaan.

Ette ihmiset ei tyhä värvää itteänsä sotimhaan. Mutta net värväävä ittensä kuljetushommhiin. Porola, hevosella, venheelä.

Ei sillon puhuta kväänistä eikä saamelaisista eikä ruijalaisista. Kaikki haluava olla myötä ja tekevä hirmunen ison työn täälä Pohjas Norjassa.

Seoon jääny piilhoon.

Si niin ko revit sitä aukt. Ei, en mi aikonu kaivela sitä...

Ammattitakusta teki ette täälä olthiin sepät ihmiset. Sepätampujat.

Vaikuttaat tyskäläisile niitten ensimmäisentappion 2. maailmansoan aikana.

Sitä elämää sitä ei unhotta ei koskhaan.

Mulla oon perheessä muutampia jotka olthiin frontila, mi tiän mitä net jo'uthiin kestämhään.

10.3 POLTTAMINEN

*Ensimmäinenmikä istuu valtavan lujassa, oon ko net poltettiin ko'in.
Senhänpoltettiin sillä mallilla ette net lyötiin joka kantilta tyhä klasit sishäänja sitte
truiskutettiin sishäänbenssiiniä ja viskattiin perhään tulitikun.*

Maattiin sielä kallion takana ja katteltiin.

Sehäytyi olla hirmunen kamala meän vanhemille. Jokkaolttiin itte rakentanheet sen.

*Finmarkun ja Pohjas Tromssanpommattiin ja poltettiin aina Yykeänvuonon
itäpuolheen asti.*

*Ei se poltettu tyhä huonheita, mutta kansa kirkkoja, kouluja, kaikenlaista pykättyä niin
ko kaajoja, telefoonitolppia, siltoja, kaikki ammutettiin poi'es...*

Sitte se otethaan kansa loputki kulttuuriperinöstä.

Ensistinet tulttiin ja nouettiin lehmät.

*Sitte net otettiin taloista miehet. Japanttiin net Tyskänleirtiin. Seoli sillä ette net ei
otettais perettä myötä ja jaukuttais tunturisiin.*

10.4 TALVETTIJAT

*Pohjas Tromssanja Finmarkun 75 000:sta 23 000 jäättiin. Net piilottiin pahtareikkiin,
ja kammhiin mitä ne pykättiin ittelensä, telttiin ja venheitten allet mitä net
käänettiin kumhoon. Sielä net sitte oleskelttiin koko talven.*

*Ja sehän oli setunturisiin pakeneminen, ja enhän mi ollu vanhaakhaan. Sillonhan met
lähimä Karhuniemenautsiin.*

*Mutta net oon siis pärjänheet ittensä, sillä konstila ko osattiin ottaa hyö'yn luonnosta.
Pärjätä hengenluonossa.*

Japanima tyhä ylös yhen röörin, ja siinä meillä oli piippu.

*Maion met jaoima kaikitten kesken. Sielä oli yksi puolivuotinen sylilapsi joka fastasti sai
maitoa meiltä.*

Yksikhäänei koskhaan tehny mithään yksin, tasan oli myötä muita.

*Meitä oli kuitenkin 17 kläppiä siinä prakassa. Ja asuima sielä yhen talven. Jovain, meillä
oli kyllä sielä soma. Ei, ei se ollu ei mithään.*

*Ei senyt ollu kaikkiin paras homma seko syntyi sausessja pimeässä kikkammissa.
Sesai ensimmäisen lapsen sielä tunturissa.*

Met kaikkiin pieniimät olima ulkona ja saima tierata mutta hiljaa ilman melutta.

Net muistelthiin ette met olima jutanheet ympäriinsä yhelä miinakentälä. Met olima pärjänheet sillä ette sielä oli lunta.

Aurinko katos novemperikuun lopussaeikä itäny uuesti ennen ko januaarikuun loppupuolela. Niin ette sillon oli kaamos.

10.5 MATKA ETELHÄÄNKÄSIN

Sehantapattui Karl Arpin kyy'issä,meät tukithiin alas laivan ruumhaan. Laivassaoli yli 1000 ihmistä. Huh...

Nii, tiäthän si, Vanhemat... Sehänoli... Sitä ei saata ymmärtäät miltä niistä tuntui. Siltä meitä varjethiin.

Minun faari reiasetelhäänkäsini Haldeniin, ja ko met tulima perilet, sepainoi 46 kilua.

11. NET JOKKA MISTANETHIIN RAUHAN

Niin senäkkee ensimäisen fla'un nousevanylös yhen talon siljola, sitte se näkkee ette krannisiljolaki nouseeflaku. Ja syän täytyy, rauha oon tullu. Ja sitte se ajatellee ommaa kotipaikkaa mikä oon palanu.

Jako met tulima Lemmijokheen, ni net kaksi nousthiin ylös, langethiin toistensa kaulhaan ja ilo oli ylimilhään sielä ylhäälä. Net olthiin Norjan joukot. Ilo oli kyllä niin suuri ko sinne pääsimä. Mutta joka taphauksessami olin kokonhansaloppu sillä ko mi kaa'uin maahan...

12. UUESTIRAKENTAMINEN

Sitte sepiti tulla kotia niin hopusti ko maholinen. Mihin sitte?

Usseimatolthiin rauhattomat ja levottomat.

Mutta takasin net haluthiin.

Sillä ko talviki oli jo tulossa.

Seoli ihmisiä jotka painuthiin pohjasta kohin kohan vain saathiin venheen.

Jami muistan ko met tulima takasin, peret tuli takasin mustikan aikana vuona 1945

Net sitte löyethiin vähä mistäki jotaki materiaalia. Ja saatethiin laittaaat jonkunäkösen provisoorisen huonheen missä met asuima.

ja kaikilahan oli sama tila...

Siihenlaihii se oli hirmunen hyä ko kaikki toimithiin yhdessä.

13. KAFFIBOKSI

Seoli kamalan hankala. Hankala päästä koulhuun. Hankala päästä koska mihinki piti.

En mi tiä jäikö siitä mithään jälkiä...

14. LAMPPU

Seoli moni joka lähti Finmarkusta kvääninä eli saamelaisenamutta jälkhiin soan tuli takasin ruijalaisena.

Seviskashirmunen pitkät kalvheet meän elämhään.

Mamma ei opettannu meile saameako met olima pienet. Met emmä puhunheet saamea. Mamma sanoi ette et si pääsemihinkhään saamen kielelä. Seei olheen kannata oppiat saamea. Ei kannata, tet hä'yttä oppiat ruijaa. Mi en saattanu puhuat minun oman ämmin kansa.

15. KIINIJÄÄTYMINEN

Seoon jääny kalvheeseen

Mi en oppinu en mithään ko mi kävin koulua.

Ja sentakia, ko ei saanu käyä koulua, eikö vain, ni ei saattanu...

Enymmärtänny mitä opettaja sanoi.

Mullahan oon omia lapsia, eikö vain, mihän en ole saattanu opettaat minun omile lapsile.

Piian seoli sen takia ette tunsii itensä vähä huonomaksi sitte ko olis pitäny päästä etheenkäsinelämässä.

Mamma ei koskhaansaanu tietäät ette saamelaisuus...

Net toesti ei uskonheetette meilä oon oma iso ja nokko hyä kulttuuri.

Sitä oon huono ymmärtäät...

Ja kuitenkin Pohjaskalotti oon pärjäny ja jo vuosisaoittain antanu mualeki paljo arvokasta.

Seoli se...

Forlaakit olthiin Uslussa.Sielämistä tulee se viralinen historia. Ei sisältäkäs in kirjoitettu.

Niin mi sitte ihmettelen, sanoj 90-vuotias, ette kenen puolesta mi taistelin vuonna 1940?

Seolen tyhä mi itte joka tunnen ja tiän senja saatan alkaat neulomhaan sitä kokhoon. Ja oon monta muutaki asiata.

Lumi tuli samala mallila ko aina.

16. LUMI

17. JATKATASOUTOA

Ihminen näkkee kunka pitkästi hän oon soutanu. Ei sitä kunka paljo matkaa vielä oon jälilä.

Syämenkieli

Mi olen hirmunen ilonen ette mi nyt olen saanu sishäänisaamelaisuuen.Mi piän ette se oon kenkki.

Jo vain, mi puhun nyt vähäsen saamealastenlastenkansa...

Mi sain siitä inspirasuunin ette met päätimä pestä sen puhthaaksi. Met pesisimmä kunnola ympäri!

Mi uskon ette ihmiset auttava sitä enämen toinen toista mitä vähemmän heilä oon.

Täälä ihmiset hommailthiin uuestirakentamisenkansa.

Meilä pittää olla kohta luja sölkäranka ette pystymä näkemhään mitä meilä oon arvokasta.

Kaamos.Senläpi häytyy mennä. Jo vain häytyy. Ette tietää ette se kyllä valkenee... vähän aian päästä.

Jokataphauksestaminusta tuntuu ette se aika oon opettannu mulle hirmunen paljo, siihen laihiin ette mi olen oppinu ottamhaan vaarin siitä mikä oon sen väärä.

Olihan tosin mulla faari myötä ja ohjas, mutta...

Jossi olet ollu yksin soutamassa, silloin sullaki oon pitäny olla MAAMERKKI Sesullaki piti olla ko olit yksin venheessä Sullä häytyi olla MAAMERKKI

Niin... Siihen laihiin senyt vaan oon...